

В.А. Скоріков

РАНЬОПАЛЕОЛІТИЧНЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ СУХОДОЛ У СЕРЕДНЬОМУ ПОДОНЦОВ'І

До наукового візю подаються матеріали нового ранньопалеолітичного місцезнаходження з гальскою інвентарем Суходол, викладеного автором на околиці с. Шпирське Луганської обл. і досліджуваних в 2011–2013 рр. Наводяться коротка характеристика набору кам'яних виробів та умов їх залягання, описані найбільш характерні форми, запропоновано оцінку ймовірного віку знахідок.

Ключові слова: Східноєвропейська річища, Середня Подонцзя, Суходол, гальскої шпирівка, антропогенна індустрія.

Нижня вікова межа надійно стратифікованих пам'яток раннього палеоліту України на сьогодні визначається у проміжку 950–750 тис. років тому, а верхня його межа проводиться на рівні 450–300 тис. років тому. Не зважаючи на настільки значний часовий інтервал, місцезнаходжень, які можна віднести до раннього палеоліту, на території України вкрай мало і всі вони, як правило, тягнуть до її західних кордонів — Королеве, Малий Раковець, Рокосово (Закарпатська обл.), децю східніше розташовані Меджибіж, Лука-Врублевецька (Хмельницька обл.), Непорогове VI (Чернівецька обл.) (Степанчук 2006).

Зі згаданих ранньопалеолітичних пам'яток надійно стратифікований контекст мають лише Королеве, найдавніші знахідки якого зафіксовані в низах палеочика пощського віку (Гладилін, Ситливий 1992), та місцезнаходження Меджибіж I, основний комплекс якого датується близько 390 ± 50 тис. років тому (Rekovets et al. 2007; Матвійшина та ін. 2010; Степанчук та ін. 2012). За виявленими в 2011–2012 рр. даними, нижні горизонти Меджибожа I і нового місцезнаходження Меджибіж А можуть мати вік близько 700 тис. років (Матвійшина та ін. 2013). Належність до раннього палеоліту інших пам'яток визначається за техніко-морфологічними рисами кам'яного інвентарю та загальними геоморфологічними умовами залягання знахідок.

До ранньопалеолітичних пам'яток у Криму належать Ечки-Даг і Пасира, матеріал яких був знайдений у вторинному заляганні. Ймовірно, початково він міг бути пов'язаний з ановісом дав-

ньої морської тераси. За техніко-типологічними характеристиками зібрані вироби слід відносити до розвинених ольдувайських індустрій (Клюкин, Корженевский, Щепинский 1990; Щепинский, Клюкин 1992; Zuk 1995), що дає підстави вважати їх найдавнішими на території України.

На Лівобережжі України пам'ятки ранньопалеолітичного віку донедавна взагалі не були відомі. Констатовалася повна відсутність представницьких комплексів і наявність лише поодиноких знахідок великих рубил і скребел, археологічний вік яких, скоріш за все, слід відносити до раннього етапу середнього палеоліту (Колесник 2003). При цьому на суміжній з Україною території Росії у нижній течії р. Сіверський Донець ще в 1950 р. Г.І. Горьцький біля хут. Хрящі виявив місцезнаходження виробів з кременю і кварциту, ранньопалеолітичний вік яких завдяки чіткій стратиграфічній позиції знахідок не викликає сумнівів. В одній з останніх робіт М.Д. Праслов датує вироби з ановіального комплексу Хрящі часом не молодше початку донського зледеніння (нижній плейстоцен), а вироби з викопних ґрунтів — Лівівським міжльодовиків'ям (Праслов 2001). Приблизно за 5 км нижче за течією р. Сіверський Донець у відкладах тієї ж тераси біля хут. Михайлівського також зібрано колекцію виробів з кременю та кварциту, датованих Лівівським міжльодовиків'ям (Матюхин 2007).

У Приазов'ї, на лівому березі Міуського лиману, біля с. Герасимівка в давньому палеочика разом з кістками тварин тираспільського фауністичного комплексу знайдено близько десяти кам'яних виробів, представлених великим нуклеусом, який нагадує гальскої шпирівка-

дя, трьома скреблами та відщеними (Праслов 1968).

Уже на початку XXI ст. були відкриті місцезнаходження Богатирі (Синя Балка) і Родники на Тамані (Щелинский, Кулаков 2007), а також пам'ятки раннього палеоліту в Дагестані (Амирханов 2007), вік яких становить суттєво більше 1 млн років (еолієйстоцен).

Саме тому пошуки пам'яток раннього палеоліту в середній течії Сіверського Дінця на території України набувають особливої актуальності. Першою вказівкою на освоєність регіону в ранньому палеоліті стала знахідка місцезнаходження Випневий Дол на Луганщині (Ветров, Скориков 2010; 2011). Близькі за техніко-типологічним показниками вироби з кварциту були виявлені на низці інших місцезнаходжень регіону (Ветров 2014). У низці випадків на цих місцезнаходженнях було виявлено також вироби на гальках. Загальновідомо, що знаряддя на гальках являють собою яскравий компонент інструментарію найдавніших пам'яток, тому виявлення таких виробів і введення до наукового обігу пам'яток з такими виробами видається важливим для досліджень раннього палеоліту України.

Суходол — пам'ятка раннього палеоліту з гальковим інвентарем у середній течії р. Сіверський Донець

Наразі у східному регіоні України відомо щонайменше три місцезнаходження з гальковим інвентарем, а саме: Випневий Дол, Штурманське та Суходол. Їхні матеріали були попередньо опубліковані (Скориков 2014), ця стаття присвячена детальнішій характеристиці місцезнаходження Суходол.

Місцезнаходження Суходол розташоване на правому березі Сіверського Дінця біля с. Суходол (сучасна назва с. Піонерське) Луганської обл. Вперше кварцитові вироби поблизу с. Суходол були виявлені в 30-х рр. минулого століття А.С. Альбрехтом. Вдруге місцезнаходження було відкрито В.С. Ветровим і автором у 2011 р. Вік зібраних А.С. Альбрехтом виробів з кварциту був визначений як неолітичний; до сьогодні колекція цих знахідок не збереглася. На місцезнаходженні проводився тільки збір підйомного матеріалу.

Уже при першому, побіжному, огляді в 2011 р. вдалося виявити кілька окремих місцезнаходжень кварцитових виробів. Нині тут відомо понад 20 окремих пунктів збору кварцитових виробів, зокрема і пам'ятка з виразним

мустьєрським інвентарем. Усі ці місцезнаходження введені до наукового обігу під загальною назвою «Піонерське» та індивідуальними порядковими номерами.

На загальному тлі масових, добре збережених кварцитових виробів з гострими граями з різних місцезнаходжень Піонерського звертали на себе увагу порівняно нечисленні, інтенсивно зглажені та патиновані кварцитові вироби. Перші такі вироби, ймовірно, найбільш давні в районі Піонерського були знайдені автором у червні 2011 р. Надалі проводився систематичний цільовий пошук артефактів, піотетично віднесених до ранньої фази освоєння місцевості. Колекція таких виробів, пов'язаних із найдавнішим місцезнаходженням (чи, рідше, групою місцезнаходжень), введено до наукового обігу під назвою Суходол — як данина пам'яті А.С. Альбрехту, першому досліднику кварцитових виробів поблизу сучасного с. Піонерського.

Дуже низька концентрація інтенсивно зглажених і патинованих предметів, почасти їх просторовий збіг і змішаність з пізнішими виробами, значно ускладнювали первинну ідентифікацію характеристик місцезнаходження і пошук найдавніших артефактів. Спочатку розрізнялися вироби, виконані виключно з кварцитової сировини. Пізніше вдалося виявити галькові знаряддя, виготовлені з жовен крем'янистого матеріалу та галькового пісковикю.

Матеріали численних пунктів зборів кварцитових виробів поблизу с. Піонерське залягають достатньо концентровано, з більш-менш чітко окресленими межами. На відміну від цих, ймовірно, значно молодших за віком пунктів, найдавніший археологічний матеріал місцезнаходження Суходол не утворює чітко визначених скупчень виробів, а розгашовується розосереджено на великій площі (рис. 1). Загальна площа зборів артефактів становить кілька сотень тис. м². Враховуючи цю обставину, колекція Суходол, скоріш за все, походить з кількох близьких за археологічним часом стоянок давньої людини.

Матеріал був зібраний здебільшого на ділянках розорюваних сільськогосподарських угідь, а також на поверхні ґрунтової дороги; крім того, кілька артефактів було виявлено у відвалах кар'єру, серед мергелевого щбеню. Варто зазначити, що давні артефакти трапляються лише на підвищених ділянках плато; абсолютні висоти ділянок зборів варіюються від 110 до 125 м.

Можна вважати, що на сучасній поверхні найдавніші артефакти з'явилися внаслідок тех-

Рис. 1. Місцезнаходження в районі с. Піонерське. Лінійно відокремлено ділянку зборів найдавніших артефактів місцезнаходження Суходол. Ромбами позначено місцезнаходження з кварцитовим інвентарем Піонерське

ногенного впливу на незначний за потужністю голоценовий шар, який перекривав підстеляючі породи палеогену, на яких могли зберігатися рештки четвертинних відкладів. Не виключено, що на схід від ділянки зі знахідками, там, де абсолютний рівень перевищує 125 м, доходячи до максимальної позначки в 183 м, потужність четвертинних відкладів збільшується, і вироби на цих ділянках поверхні відсутні внаслідок значної товщини шарів, що їх перекривають. Загалом знаходження ранньопалеолітичних за виглядом виробів на високих рівнях еродованих вододільних ділянок, пов'язаних з остачами четвертинних відкладів, видається цілком закономірним.

Початкові відклади, які містили рештки найдавніших відвідувань на місцезнаходженні Суходол, були зруйновані ерозійними процесами. Це підтверджується розсіяним характером залягання знахідок, а також значною зглаженістю їхніх поверхонь. Можна припустити, що на цій вододільній ділянці відбулася циклічна зміна акумуляції культурних решток подальшою їхньою денудацією.

Опосередковано на це вказує значна кількість кварцитових знарядь зі слідами реутилізації. При цьому ознаки реутилізації прослідковуються на виробках як ранньопалеолітичного, так і середньопалеолітичного вигляду. Загальна збереженість поверхонь на цих виробках також неоднорідна і цілком може стати певним хронологічним репером при поділі колекції на вірогідні хронологічні групи.

Кам'яні вироби місцезнаходження Суходол і оцінка їх імовірного віку

На сьогодні колекція місцезнаходження нараховує близько 200 артефактів, з них 40 припадає на галькові форми. Всі артефакти знайдено у вгоришньому заляганні.

Використана для артефактів сировина має місцеве походження, за винятком виробу, виготовленого на гальші крем'янистого вапняку. Основний матеріал, з якого виготовлялися знаряддя, це кварцит, у його сіро-димчастому, червоному та коричневому різновидах. Вироби на гальках виготовлялися на жовнях крем'янистого матеріалу, а також з галькового пісковика, представленою в основному сплюсненими, переважно овальними в плані гальками. Пісковик неоднорідний за кольором (представлені сірий, жовтувато-сірий і коричневий відтінки) і зернистістю (варіює від середньо- до тонкозернистого). Крім того, в колекції є вироби з кременю. Треба зауважити, що використовувався кремень невисокої якості. Як правило, представлені невеликі за розміром гальки, структурно неоднорідні, зі значною кількістю пустот. Мабуть, саме тому вони виявилися сильно фрагментованими морозобійними процесами, зглажені, патиновані, з глибокими кавернами від корозії. Як на деяких галькових артефактах місцезнаходження Суходол, так і на частині виробів з кварциту та кременю в западинах на поверхні збереглися рештки червоноколірних глинистих седимен-

ті. Це може служити непрямою ознакою можливої одночасності частини галькових артефактів і виробів з кварциту.

Колекція з Суходола, вочевидь, неомогенна за віком, що проявляється, зокрема, в різному ступені збереженості виробів. Особливо чітко це помітно на виробах з кварциту. За ступенем збереженості їх умовно можна розділити на три групи.

До першої групи належать кварцитові вироби, сильно кородовані по всій поверхні та зруйновані морозобійними процесами. Не виключено також, що це артефакти другої групи, тільки гіршої збереженості.

Кварцитові вироби другої (найчисленнішої) групи характеризуються значною зладженістю поверхонь. Часто одна сторона знахідок сильно зладжена, а інша — частково або повністю кородована. На пошкоджених корозією ділянках зберігаються лише невеличкі островці зладженої поверхні з ознаками штучного розщеплення. Крім того, вироби часто пошкоджені морозобійними процесами: вкриті павутиною тріщиною, окремі фрагменти втрачені. Найбільше постраждали від морозобійних процесів артефакти на сірих кварцитах, стійкішими виявилися вироби з кварцитів коричневого кольору.

Третя група кварцитових виробів також має зладжену поверхню, але не так інтенсивно, як на предметах другої групи. Сліди корозії мінімальні або зовсім відсутні. Морозобійні пошкодження не такі значні.

Зазначена різниця в типах збереженості може бути зумовлена різними причинами, зокрема і різницею у віці. Аргументом на користь різного віку матеріалу можуть слугувати численні приклади реутилізації виробів з кварциту: збереженість поверхонь таких виробів також неоднакова.

Не виключено, що вироби різної збереженості мають різні техніко-типологічні характеристики. Це можна проілюструвати на прикладі чопінгів. Найгірші за збереженістю (зі слідами сильної корозії) чопінги мають підпрямокутну в плані форму, робоче лезо у них розташоване на одній зі сторін (подовжно-або поперечно-лезові). Чопінги кращої збереженості (зі зладженою поверхнею, але без слідів корозії) мають в плані підовальну форму; за винятком однієї з подовжніх сторін (яка є обухом), по всьому периметру в них зигзагоподібне лезо.

Загалом вироби першої групи нечисленні, а також занадто фрагментовані. Знахідки,

віднесені до третьої групи, хоча і включають ранньопалеолітичні форми виробів, також нечисленні.

Найбільш численна колекція виробів представлена виразними ранньопалеолітичними формами знарядь. Провідне місце в ній займають різноманітні чопери та чопінги, значно меншою кількістю представлені уніфіаси та проторубила, є також архаїчні ядрища — полідри, масивні скребкоподібні вироби високих форм, сколи з підрашпеленими лезами. Часто оббивка останніх проводилася поперемінно з обох сторін, надаючи лезу, якщо дивитися з ребра, зигзагоподібну форму. Слід також відзначити відсутність у колекції макролітичних форм. Тільки поодинокі знаряддя мають розміри близько 15 см, розміри основної маси виробів не перевищують 10 см. Найближчі аналогії розглянутій комплексу знаходять у матеріалах VIII—VII культурно-хронологічних комплексів закарипатського місцезнаходження Королеве (гюнц/гюнц-міндель).

Нижче пропонуємо опис найбільш виразних виробів основної за ступенем збереженості групи знахідок, відповідно до використаної сировини: а) кремешо, б) галькового силіциту та пісковіку, в) уламкового кварциту.

Серед виробів з *кремешо* найявні галька з чотирма негативами знять розміром 37 × 30 × 24 мм (нуклеус?), три невеликі відщепи розмірами 14 × 25; 12 × 20; 11 × 12 мм і одне виразне знаряддя розмірами 43 × 44 × 22 мм, виготовлене на масивному відщепі, на черевці якого було зроблено кілька послідовних сколів, що оформили дещо асиметричну виступаючу робочу частину (рис. 2, 1). Знаряддя зладжене, патиноване, черевце відщепу вкрито глибокими кавернами корозії, на силіциті збереглася жовта кірка.

Інвентар на *гальках силіциту та пісковіку* з місцезнаходження Суходол досить одноманітний за збереженістю. Поверхні артефактів з крем'янистого матеріалу та пісковіку сильно зладжені. На виробах з галькового пісковіку, в основному на негативах знять, іноді простежуються сліди вируговування поверхні.

Три знаряддя вирізняються своєю значно гіршою збереженістю, типологічно всі три є чоперами (рис. 2, 2, 3, 3). Так, виріб з галькового пісковіку розмірами 40 × 59 × 21 мм швидше нагадує первинний чопер, має увігнутий робочий край, утворений одним великим зняттям. Однак на цій поверхні простежуються ще кілька негативів підправки. Як природні, так і штучні поверхні предмета інтенсивно зладже-

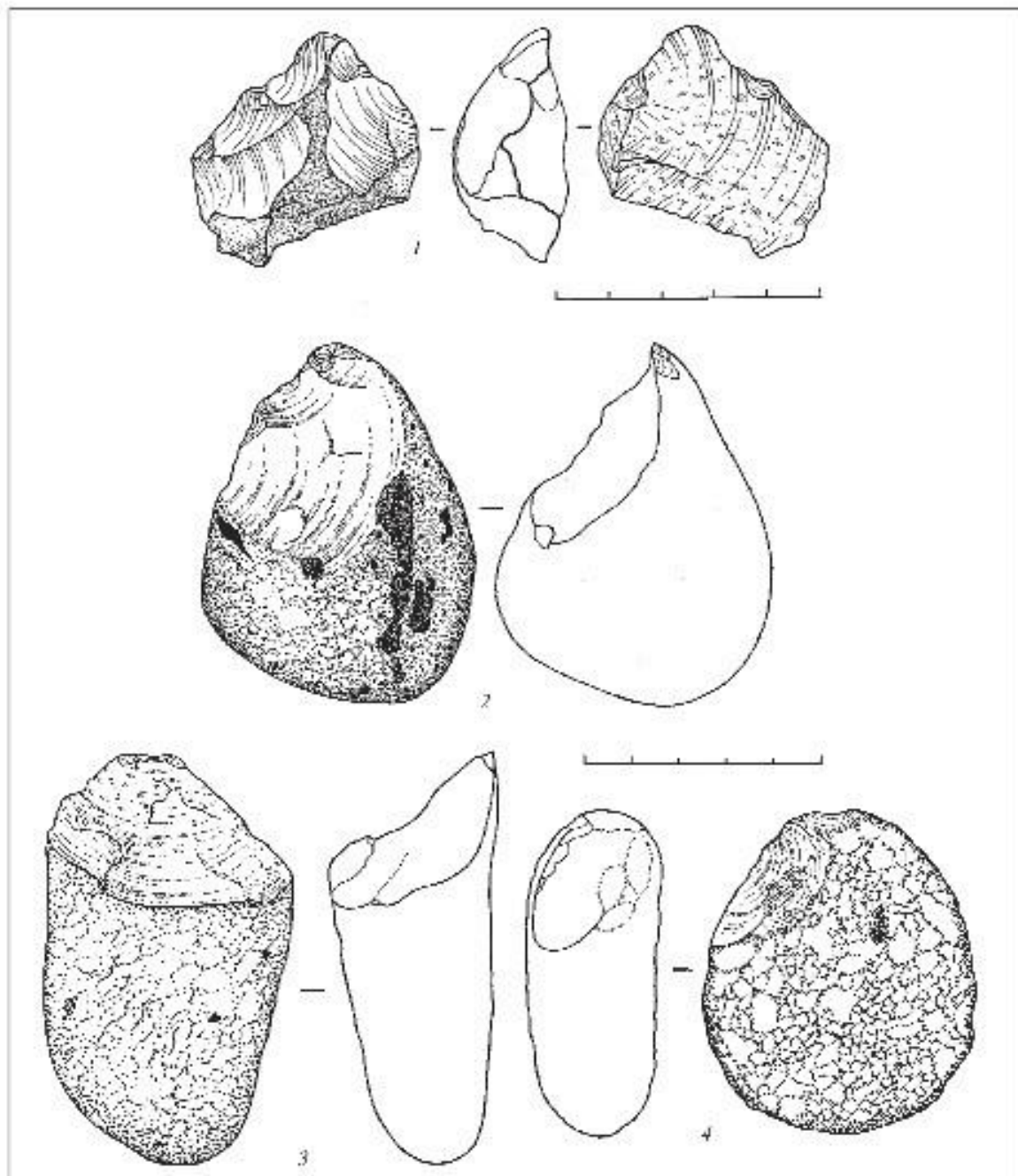

Рис. 2. Суходол. Вироби з кременю (1) та силіситу (2–4). Дзьобоподібне знаряддя (1), чопери (2–4)

ні, зі слідами корозії, на негативі зняття с велика каверна вилугування.

Робочий край пастушого, доволі масивного ($70 \times 58 \times 28$ мм) знаряддя з крем'янистого матеріалу (рис. 2, 3) утворений серією різномісних негативів, зокрема і одним великим зняттям. Як видноється, було зроблено спробу зробити ще одне велике зняття, але через значну товщину гальки разом з високою природною твердістю крем'янистого матеріалу утво-

рился лише невеликий скол, який не змінив істотно вигляд виробу.

На найбільшому з негативів с пошкодження від зіткнення з твердим матеріалом (в'абійником?): невелика вм'ятина та кілька невеликих надщерблень. Уздовж ребра та на інших ділянках простежуються невеликі надщерблення, але не можна достовірно визначити, чи утворилися вони внаслідок використання знаряддя, чи це поглиблення, залишені корозією. Вся поверхня

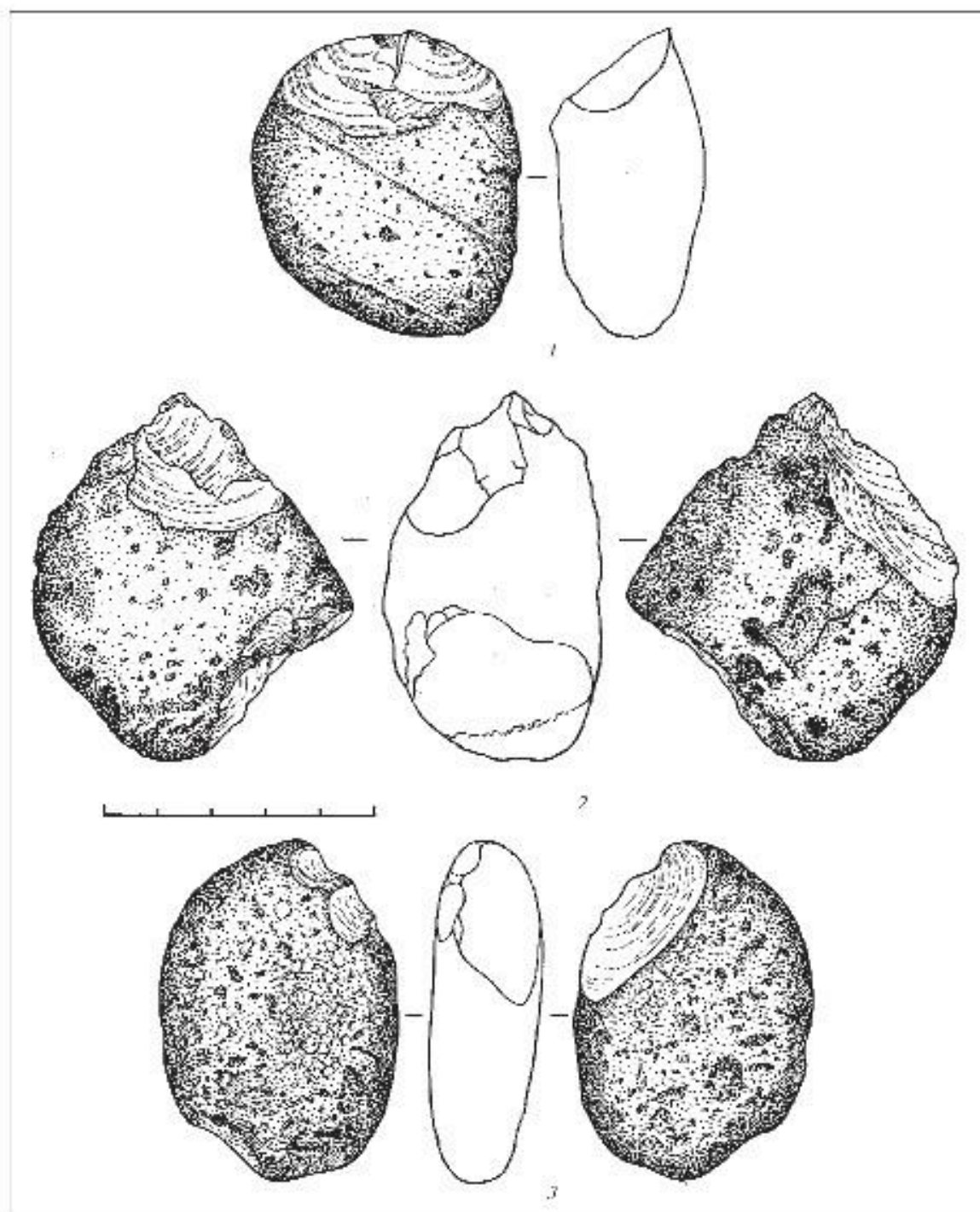

Рис. 3. Суходол. Чопери з силіциту (1–3)

предмета інтенсивно зглажена та кородована, виріб вкритий світло-коричневою патиною.

Робочий край ще одного чопера з силіциту ($64 \times 45 \times 21$ мм) утворений великим сколом на одну з поверхонь і серією невеликих послідовних сколів, нанесених з протилежного боку (рис. 3, 3). Лезо вишло зубчастим у плані та

має звивисту пилку. За збереженістю поверхні цей виріб аналогічний попередньому чоперу (рис. 2, 3), за винятком серії невеликих послідовних сколів, нанесених з протилежного боку від основного. Їх поверхня також сильно зглажена, але позбавлена слідів корозії і зберегла природний сірий колір крем'янистого матеріа-

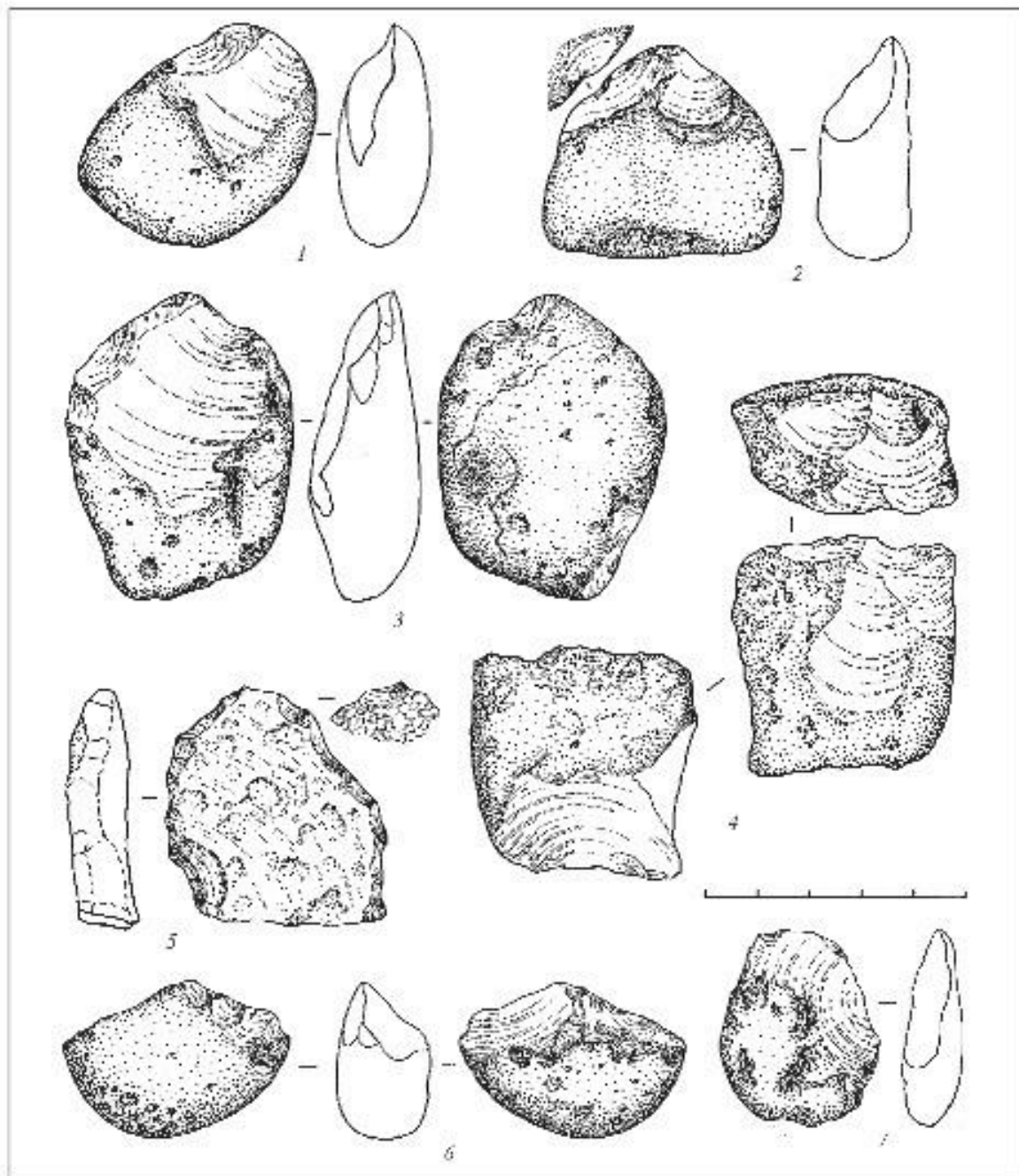

Рис. 4. Суходол. Вироби з галькового пісковику (1–7). Чопери (1–4, 6), скребло (?) (5)

лу. За своєю збереженістю вона близька основній групі виробів з крем'янистого матеріалу (реутилізація?). Подібний спосіб формування робочої частини знаряддя характерний не тільки для Суходолу; аналогічне знаряддя, виготовлене на гальці пісковику, є в колекції місцезнаходження Штурманське: чопер, зубчасте лезо якого сформоване одним великим зняттям і наступними чотирма дрібнішими, три з яких нанесені на протилежну поверхню.

Слід зазначити, що силіти дещо більше вирізняються дуже високою твердістю і великою в'язкістю, саме тому його жовня часто використовувалися як відбіювачі (дані по місцезнаходженнях Вишневий Дол, Суходол, Штурманське). Щоб розколоти гальку з такої сировини та сформувати знаряддя, потрібні значні фізичні зусилля, може тому вироби з крем'янистого матеріалу представлені в основному первинними чоперами й улам-

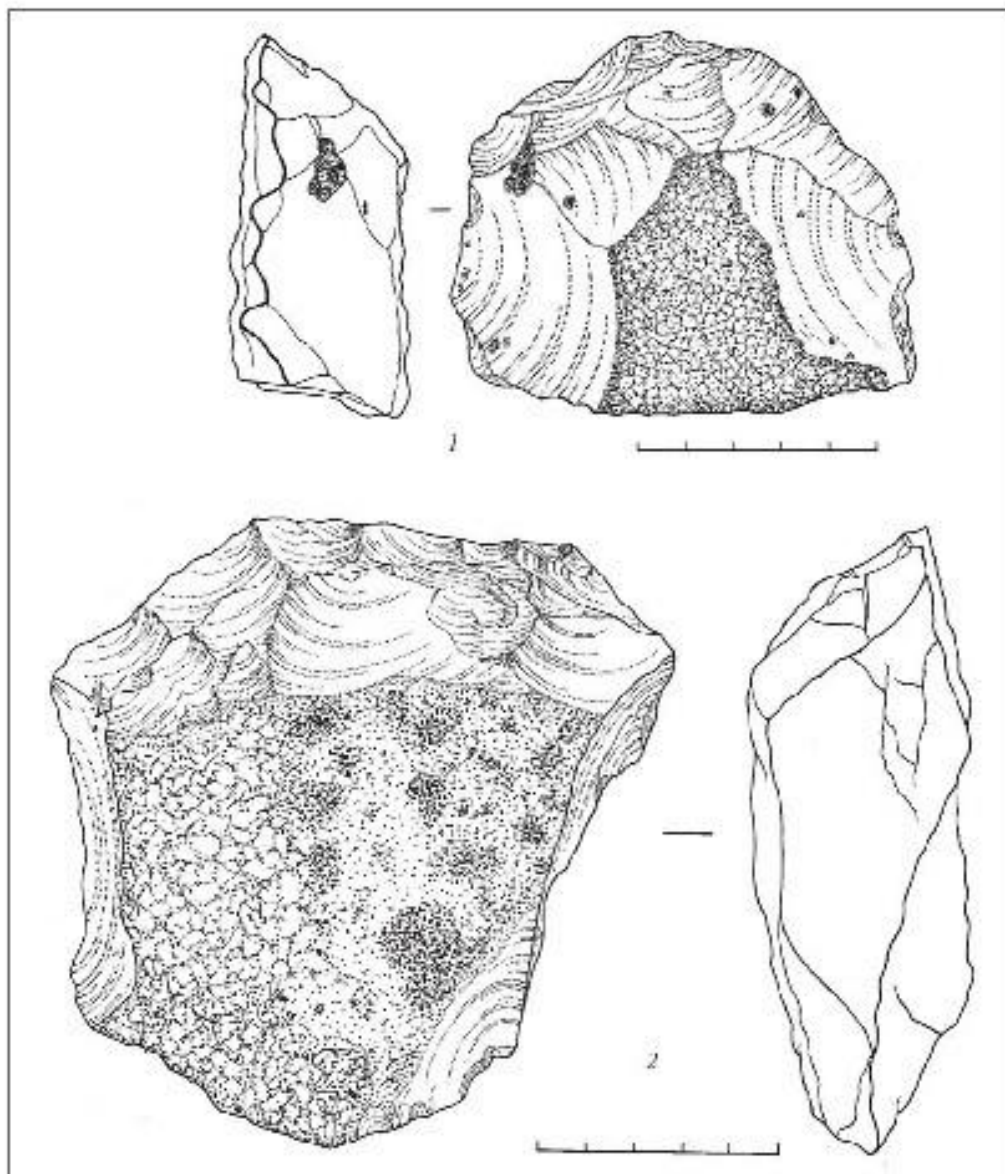

Рис. 5. Суходол. Чопери з кварциту (1, 2)

ками сировини. У тих випадках, коли індивідуальні властивості фрагмента сировини дозволяли, виготовлялися досить складні форми, як наприклад, пригостренній двобічний чопер (рис. 3, 2). Серед інших форм наявні поперечно-лезові та скошено-лезові чопери з краями, оформленими кількома різнорозмірними сколами, іноді альтернативно розташованими (рис. 2, 2, 4, 3, 1).

Різноманітними є вироби з галькового піскошукі. У колекції переважають цілі гальки та їхні уламки з негативами сколів. Частину цих артефактів можна віднести до уніфасів або архаїчних ядрищ. Серед знарядь є різнотипні чопери (рис. 4, 1, 2, 3, 6). Представлені дволе-

зові стрілясті форми (рис. 4, 2, 6) та вироби близькі до них (рис. 4, 1, 3), поздовжньо- та поперечно лезові (рис. 4, 4), зокрема і так зв. первинні чопери. Є ретушовані вироби на фрагментах сировини. Виразний зразок такого виробу (скребла?) представлений на рис. 4, 5: цей предмет, виготовлений на первинному, можливо, природному сколі, має опуклі звивисті леза, оформлені негативами крайової оббивки на спинці. У колекції представлені вироби із зигзагоподібним робочим краєм, сформованим поперемінною двобічною оббивкою, скребкоподібні знаряддя, а також фрагменти знарядь і відбійники. Слід відзначити відсутність скільки-небудь виразних відщепів серед

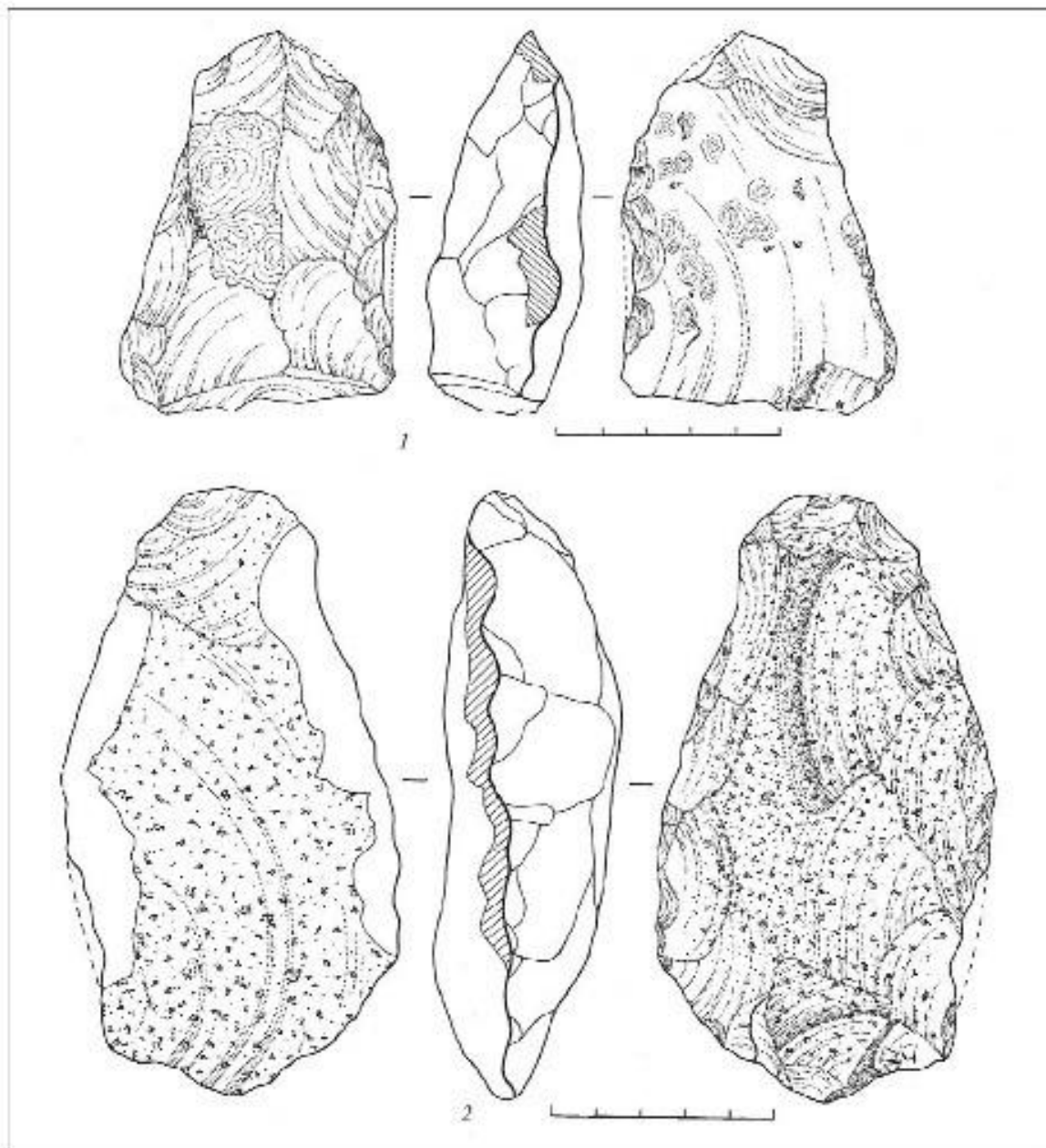

Рис. 6. Суходол. Вироби з кварциту. Проторубило (1) та унифас (2)

виробів з пісковика. Сліди реутилізації на виробів з галькового пісковика не виявлені.

Наявність у гальковому комплексі Суходола нечисленних артефактів суттєво гіршою, ніж у більшості виробів стану збереженості, ймовірно, вказує на можливе існування ще одного, більш давнього галькового комплексу. Однак жодних інших аргументів на користь цього припущення поки немає. Неможливо знайти такі аргументи також і в техніко-типологічних особливостях виробів різного стану збереженості.

Вироби з *кварциту* з місцезнаходження Суходол більш різноманітні за збереженістю, представлені виразними архаїчними виробами. Зокрема, привертає увагу великий односторонній чоцер (132 × 130 × 47 мм), виготовлений з уламку сірого з коричневими прожилками кварциту (рис. 5, 2). Це масивне знаряддя має виразні сліди двох великих бічних сколів, з кількома дрібнішими підправками по одній зі сторін. Поперечний робочий край знаряддя має опуклу форму, утворену кількома послідовними великими сколами, поверх яких розпізнаються менші фа-

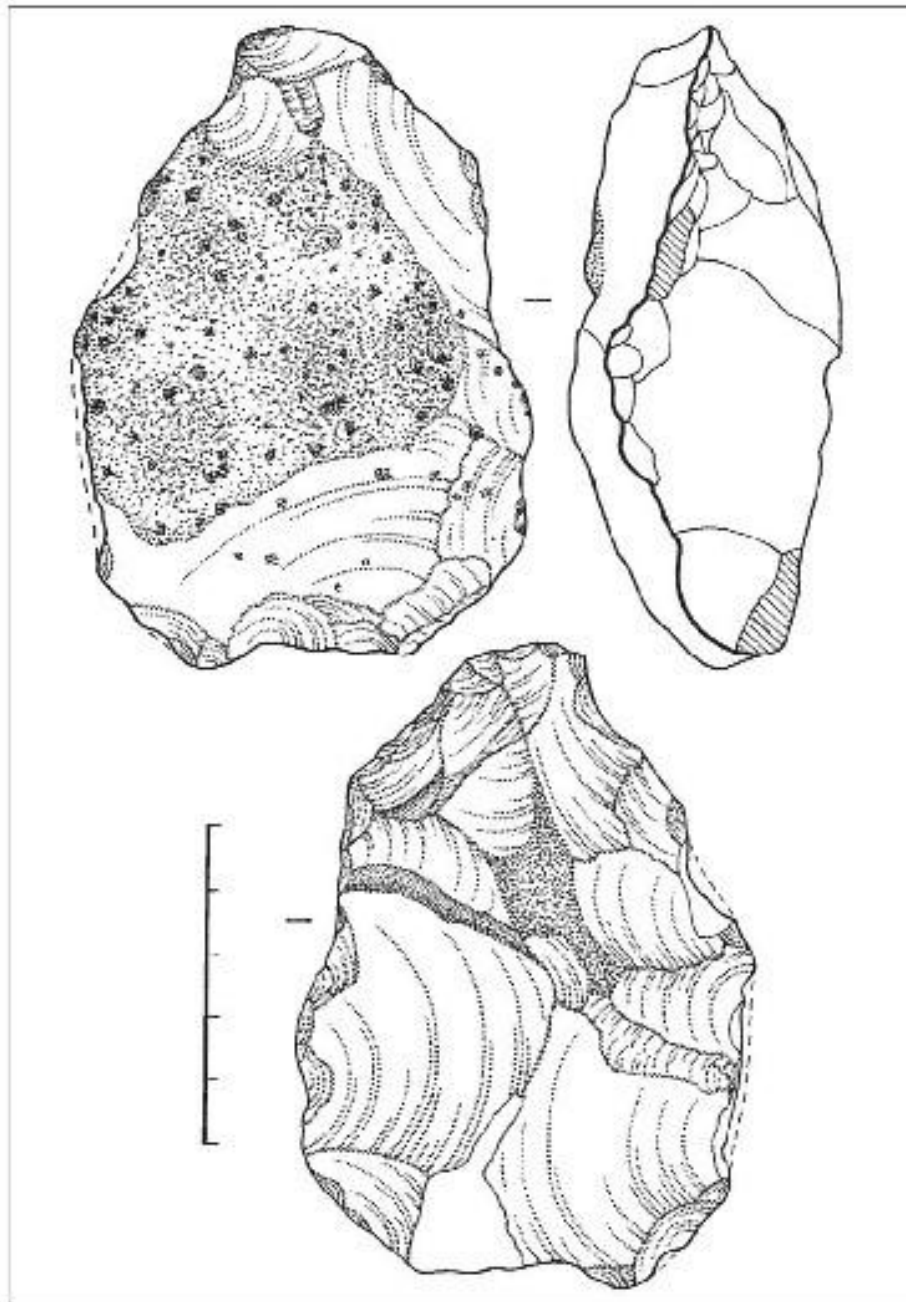

Рис. 7. Суходол. Кварцитове протрубило

сетки подальної ретуші, часто зі заломами. Поверхня усіх негативів сильно зглажена, місцями вкрита тріщинами.

Чопер (80 × 98 × 39 мм) виготовлений на шигчастому уламку сірого димчастого кварциту, верхня і нижня сторони якого вкриті пішалою кіркою (рис. 5, 1). Обушок оформлений одним потужним сколом. Поверхня сильно зглажена, покрита білястою патиною. Піщана кірка та подіблення на негативах зберегли забарвлення червоноколірним ґрунтом.

Чопінг з сірого димчастого кварциту має пішпрямокутну в плані форму та відносно невеликі розміри (61 × 86 × 33 мм). Зигзагоподібне робоче лезо знаряддя розташоване на одній з поздовжніх сторін. Знаряддя виготовлено з уламка сировини двобітною оббивкою, робочі поверхні виробу додатково ретушовані. Поверхня знаряддя сильно зглажена, одна зі сторін вкрита потужною білою патиною, що переходить у корозію, негативи зняті на цій ділянці леза проглядаються. У тріщинах і в при-

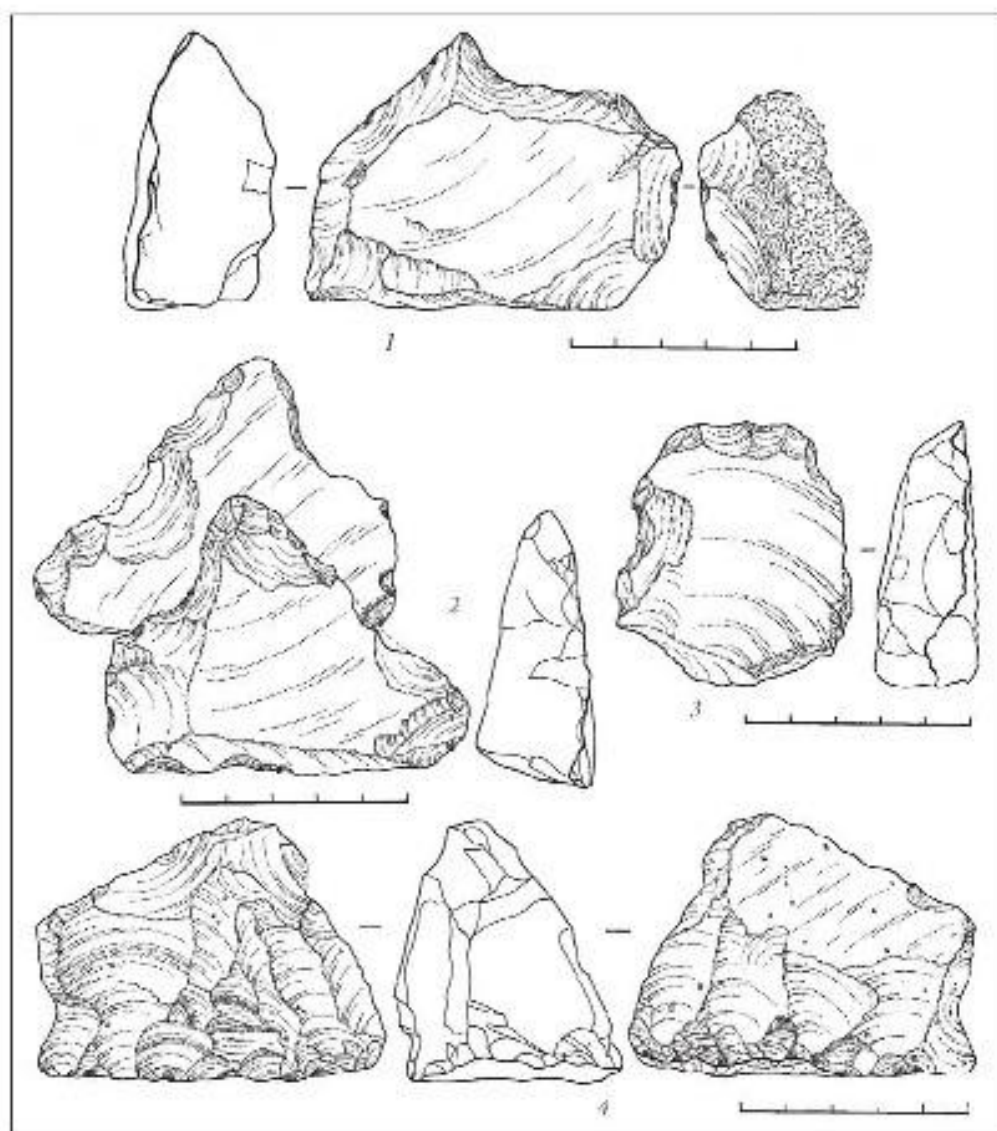

Рис. 8. Суходола. Вироби з кварциту. Дзьобоподібні знаряддя (1, 2), скребачки (3, 4)

родних поглибленнях поверхні містить частки червоноколірних глинистих седиментів. Виріб вкритий мережею тріщин, є багато ділянок з винященими поверхні, причому частина з них також має згладжену поверхню. Подібні підпрямокутні в плані чопінги, в яких робоче лезо розташоване на одній зі сторін, добре представлені в колекції Суходола як цілими екземплярами, так і фрагментами. Їхні розміри варіюються від $55 \times 57 \times 23$ мм до $121 \times 101 \times 44$ мм.

Чопінг ($98 \times 122 \times 35$ мм) виготовлений на плитчастому фрагменті коричневого кварциту. Має підовальну в плані форму. Одна з поздовжніх сторін необроблена й ідентифікується як обухкова частина знаряддя. У колекції з Сухо-

дола є ще одне подібне знаряддя з червоноувато-сірого кварциту, але менших розмірів ($62 \times 76 \times 28$ мм). Поверхня чопінгу сильно згладжена, без слідів корозії. На відміну від поздовжніх і термінальних чопінгів, підовальні мають набагато кращу збереженість і, ймовірно, більш молодий вік.

Проторубило (рис. 6, 1) виготовлене на скороченому масивному відщепі сірого димчастого кварциту ($86 \times 61 \times 35$ мм), було зроблено послідовною оббивкою з черевця відщепу широкими сколами та невеликими сколами підправки. Обухок утворений одним великим лягтям. Зі сторони заостреного робочого краю знаряддя, на черевці відщепу проглядаються кілька сплюснених пригострюючих ско-

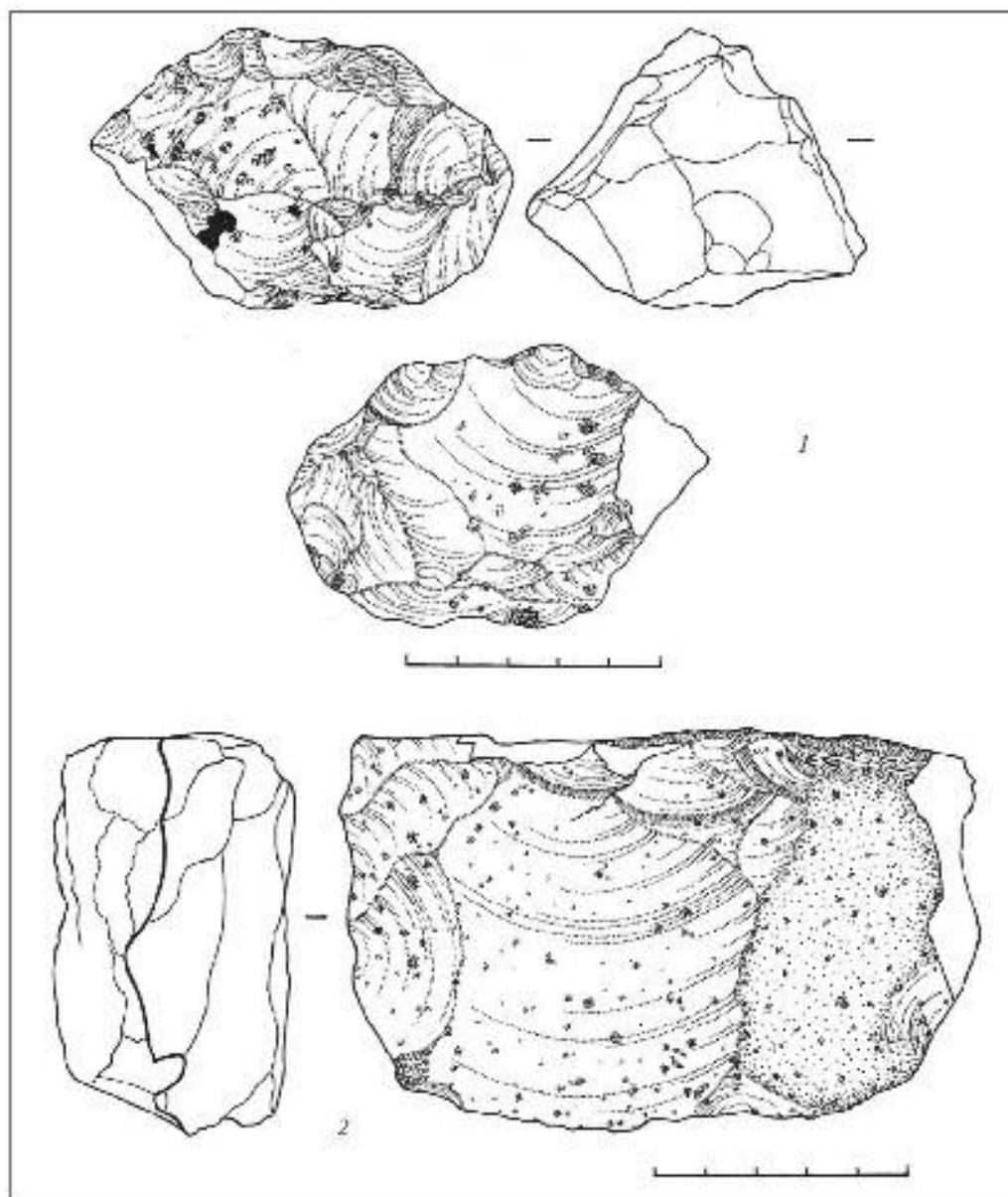

Рис. 9. Суходол. Вироби з кварциту. Поліедр (1), «нуклеус Рокосовського типу» (?) (2)

лів. Стан збереженості знаряддя аналогічний попередньому. Патина двостороння.

Проторубило (100 × 71 × 43 мм) підовальної форми виготовлене на фрагменті сіро-димчастого кварциту, на спинці та більшою мірою на черевці збереглася піщана кірка (рис. 7). Термінальний край з боку черевця потоншений кількома зняттями, як правило, рельєфними, із заломами. Загалом це проторубило виглядає дещо досконалішим порівняно з проторубилом на рис. 6, 1 і має кращу збереженість, хоча поверхні також сильно зглажені, але сліди корозії і морозобійні пошкодження і втрати відсутні. У природних за-

глибленнях і тріщинах збереглися частки червоноколірного ґрунту.

Уніфас (138 × 75 × 40 мм) виготовлений з коричневого кварциту, технологічно близький проторубилу — він також оформлений на вкороченому відщепі, але в нього відсутнє обушкове зняття в базальній частині корпусу (рис. 6, 2). Знаряддя має підовальну в плані форму. Негативи сколів з правої сторони більш виоложені, ніж з лівої. Знаряддя сильно зглажене та кородоване.

Дзьобонідове знаряддя (61 × 82 × 31 мм) виготовлене на уламку жовтувато-коричневого кварциту (рис. 8, 1). Сильно зглажене, нижня

поверхня короювана. Подібні знаряддя наявні в колекції соплейстоценового місцезнаходження Богатирі (Синя балка).

Ще одне дзьобоподібне (?) знаряддя з навмисно оформленим виступом ($62 \times 80 \times 27$ мм) було виготовлене на уламку червоноувато-коричневого кварциту (рис. 8, 2). Поверхня згладжена, з однієї зі сторін вкрита легкою білостою патиною без слідів корозії. За станом збереження його слід було б віднести до третьої хронологічної групи артефактів з кварциту, хоча тип знаряддя досить архаїчний.

Скребачка (рис. 8, 3) на клеєтонському відцесі ($59 \times 51 \times 23$ мм). Цей тип знаряддя представлений у колекції Суходола серією з чотирьох предметів. Усі вони виготовлені на клеєтонських відцесах, початкова форма яких зазнала коринування, реалізованого дуже грубою оббивкою. Підправок ударних майданчиків немає. На описуваному відцесі є два ударних горбки від кам'яного відбіюника. Всі знаряддя сильно згладжені, короювані, з частковими втратами поверхонь.

Масивна скребачка високої форми ($58 \times 77 \times 50$ мм) виготовлена з природного осколка (?) коричневого кварциту, оформлена кругою оббивкою, поверх якої помітні дрібніші фасетки ретуші (рис. 8, 4). Негативи оббивки часто мають залом, знаряддя частково патиноване, сильно згладжене, але без слідів корозії.

Поліедр ($55 \times 83 \times 67$ мм) виготовлений з сірого димчастого кварциту; сильно згладжений, однобічно патинований (рис. 9, 1). У заглибленнях збереглися сліди червоноколірних глинистих седиментів. Найбільший зі знайдених поліедрів має розміри $77 \times 123 \times 83$ мм, а найменший — $48 \times 75 \times 49$ мм.

Нуклеус «Рокосовського типу» (?) ($79 \times 126 \times 48$ мм) виконаний на підпрямокутному уламку сірого кварциту (рис. 9, 2). Робоча поверхня виробу оформлена кількома допоміжними боковими зняттями з однієї зі сторін. Новоутворена таким чином опуклість була зрізана одним широким поперечним зняттям. Підправок ударних майданчиків немає. Подібні вироби представлені в колекціях 8–7 культурно-хронологічних комплексів закарпатського місцезнаходження Королеве. Поверхня негативів сильно згладжена, патинована. Природна лицьова поверхня заготовки гладенька, має потужну «порцелянову» патину, тильна сторона короювана, з морозобійні втрати поверхні. Кварцит має невеликі пустоти, з поверхні вони заповнені червоноколірним ґрунтом і виглядають як червоуваті «вічка» на білестому тлі патини.

Слід зауважити, що наявність часток червоноколірних глинистих седиментів на поверхні негативів знарядь зовсім не означає, що це знаряддя походить безпосередньо з відкладів червоноколірного ґрунту та має аналогічний вік. На частині знарядь із сильно розтрісканими та згладженими поверхнями рештки червоноколірного ґрунту виявлені глибоко у тріщинах. Щоб отримати такі сильні морозобійні пошкодження, артефакт повинен був пережити (на поверхні) щонайменше один льодовиковий період і тільки потім ґрунт міг потрапити в утворені тріщини поверхонь виробу. Частинки червоноколірного ґрунту могли потрапити в заглибини на поверхні виробів під час денудаційних процесів. Таким чином, вік артефактів з першої і другої хронологічних груп може охоплювати значний часовий інтервал від соплейстоцену до нижнього неоплейстоцену включно, що підтверджується техніко-типологічними характеристиками виробів.

Крім описаних артефактів, на ділянці місцезнаходження Суходол виявлено значну кількість уламків кварциту аналогічних за ступенем збереженості, але без слідів штучного розщеплення.

Висновки

У східному регіоні України на сьогодні виявлено три пам'ятки з гальковим інвентарем: Суходол, Вишневій Діл і Штурманське. Всі три місцезнаходження розташовані в середній течії р. Сіверський Донець, на поверхні високих вододільних плато, у віддаленні від сучасних джерел води. У колекції місцезнаходження Суходол широко представлені вироби на гальках. Техніко-типологічні ознаки галькового матеріалу дозволяють однозначно зіставляти його з розвиненими ольдувайськими індустріями. Галькові чопери, чопінги та інші архаїчні форми супроводжуються виробами на кварциті, які також мають такі ж самі архаїчні техніко-типологічні риси.

Питання про точний вік виявлених артефактів залишається відкритим, оскільки всі матеріали виявлені в поверхневому заляганні. Вказівкою на хронологію знахідок можуть слугувати техніко-типологічні паралелі з матеріалами еоплейстоцену–ранньоплейстоценного віку, виявленими в Придністров'ї, на Тамані та в Дагестані. Найближчі типологічні аналогії можна частково вбачати в галькових формах Байраків у Придністров'ї та Меджибожа в Півночній частині Криму.

Попередньо можна припустити, що вже в сплейстоцені—ранньому плейстоцені територія Середнього Подончов'я була освоєна давніми гомінідами. А наявність в регіоні ранньопалеолітичних комплексів з відмінними техніко-типологічними характеристиками та різним віком (Суходол, Вишневий Дол, Штур-

манське, Герасимівка, Хрищі, Михайлівське та ін.) свідчать про те, що проникнення давніх гомінідів на цю територію мало не випадковий, а регулярний, системний характер.

Підготовка статті здійснена за часткової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень МОН України, проект Ф.5.3.5/005-2013.

- Амирханов Х.А.* Исследование памятников олдванта на Северо-Востоном Кавказе (предварительные результаты). — М., 2007.
- Анастаскин Н.К., Левковская Г.М.* Местонахождения раннего палеолита в районе г. Дубоссары. И новые данные о палеогеографии среднего плейстоцена Нижнего Поднепровья // Раннепалеолитические комплексы Евразии. — Новосибирск, 1992.
- Ветрова В.С.* Раннепалеолитические местонахождения с кварцитами Вишневого Доль, Макарово, Пионерское, Красный Деркул в Среднем Подончовье // Місцезнаходження «Меджибіж» і проблеми вивчення нижнього палеоліту Східноєвропейської рівнини. — Меджибіж; Тернопіль: К., 2014. — С. 165—176.
- Ветрова В.С., Скорикова В.А.* Местонахождения каменного века Вишневого Доль // Проблемы охранны и изучения памятников археологии степной зоны Восточной Европы. — Луганск, 2010. — С. 265—271.
- Ветров В.С., Скориков В.А.* Предварительные результаты исследования раннепалеолитического местонахождения Вишневого Доль // Археология Казахстана в эпоху независимости: итоги, перспективы: Мат-лы Междунар. конф., посвящ. 20-летию Независимости Республики Казахстан и 20-летию Института археологии им. А.Х. Марғұлдина КН МОН РК. — Алматы, 2011. — С. 171—177.
- Геологическая карта четвертичных отложений и геолого-экологическая карта Украинского Донбасса // Объяснительная записка. — К., 1987.*
- Гладышев В.И., Ситавский В.И.* Домустерские комплексы Закарпаття // Раннепалеолитические комплексы Украины. — Новосибирск, 1992. — С. 59—81.
- Клюкин А.А., Корженевский В.В., Шенников А.А.* Эчки-Даг. — Сызферополь, 1990.
- Клавенко А.В.* Средний палеолит Донбасса // Археологический альманах. — Донецк, 2003. — № 12. — С. 250.
- Матвійшина Ж.М., Кармазіненко С.П., Степанчук В.М., Рижов С.М.* Результати палеоспелодогічних (мікроморфологічних) та археологічних досліджень палеолітичного пам'ятника Меджибіж // Фізична географія та геоморфологія. — К., 2010. — 2 (59). — С. 123—129.
- Матвійшина Ж.М., Степанчук В.М., Кармазіненко С.П., Рижов С.М., Погорілець О.Г.* Палеонедологічні та археологічні дослідження ранньопалеолітичних місцезнаходжень біля смт Меджибіж // Лесний інкрив Північного Причорномор'я. — Львів, 2013. — С. 187—196.
- Матюшин А.К.* Палеолитические памятники в бассейне Северского Донца (Россия) // РА. — 2007. — № 4. — С. 82—94.
- Праслов Н.Д.* Ранний палеолит Северо-Восточного Приазовья и Нижнего Подонья // МИА. — Л., 1968. — 157. — 154с.
- Праслов Н.Д.* Палеолит бассейна Дона. Автореф. дисс.... докт. ист. наук. — СПб., 2001.
- Скорикова В.А.* Галечные орудия в раннепалеолитических местонахождениях Среднего Подончовья // Місцезнаходження «Меджибіж» і проблеми вивчення нижнього палеоліту Східноєвропейської рівнини — Меджибіж; Тернопіль: К., 2014. — С. 177—189.
- Степанчук В.И.* Нижний и средний палеолит Украины. — Черновца, 2006.
- Степанчук В.М., Рижов С.М., Погорілець О.Г.* Меджибіж: нижньопалеолітична пам'ятка на сход від Карпат // Археологія. — 2012. — № 4. — С. 5—13.
- Шенников В.Г., Кулаков С.А.* Богатыри (Синий банк) — раннепалеолитическая стоянка эпохи плейстоцена южного побережья на Таманском полуострове // РА. — 2007. — № 3. — С. 7—18.
- Шенников А.А., Клюкин А.А.* Раннепалеолитическая галечниковая культура Крыма // КСИА. — 1992. — Вып. 206. — С. 104—108.
- Rekavets I., Cherpalyga A., Povshyrenko V.* Geology and Mammalian Fauna of the Middle Pleistocene Site Medzhybozh, Ukraine // Quaternary International. — 2007. — 160. — P. 70—80.
- Zuk S.* About the Early Paleolithic of the Crimea // PE. — 1995. — № 7. — P. 47—58.

Надійшло 02.07.2015

В.А. Скориков

РАНЕПАЛЕОЛИТИЧЕСКОЕ МЕСТОНаХОЖДЕНИЕ СУХОДОЛ В СРЕДНЕМ ПОДОНЦОВЬЕ

В восточном регионе Украины, в среднем течении р. Северский Донец, на сегодня выявлены три памятника с галечным инвентарем: Вишневы Дол, Штурманское и Суходол. Настоящая статья вводит в научный оборот материалы местонахождения Суходол. В коллекции местонахождения широко представлены изделия на гальках. Техничко-типологические признаки позволяют однозначно соотносить инвентарь с развитыми олдвайскими индустриями. Галечные чопперы, чоппинги и другие архаичные формы соотносятся изделиями на кварците, также имеющими архаичные технико-типологические черты. Вопрос о точном возрасте выявленных коллекций остается открытым, поскольку материалы выявлены в поверхностном залегании. Указанием на хронологию находок могут служить технико-типологические параллели с материалами эоплейстоцен-раннеплейстоценового возраста, выявленными в Приднестровье, на Тамани и в Дагестане. Ближайшие типологические аналогии можно отметить видеть в галечных формах Байраков в Приднестровье, Меджибожа в Побужье и, в особенности, Гастры в Крыму. В предварительном плане можно допускать, что уже в эоплейстоцене—раннем плейстоцене территория Среднего Подонцовья была достаточно уверенно освоена древними гоминидами.

V.A. Skortkov

SUKHODOL, A LOWER PALEOLITHIC LOCALITY IN THE DONETS RIVER MIDDLE AREA

Three sites with pebble inventory are discovered by this day in the eastern region of Ukraine in the Siverskyi Donets River middle flow area, namely, Vyshnevyy Dol, Shturmanske, and Sukhodol. Materials of Sukhodol are introduced into the scientific turn in this article. The products made of pebbles are widely represented in the collection from the locality. Technological and typological features allow the author to undoubtedly correspond the inventory with the developed Oldowan industries. Pebble choppers and choppings and other archaic firms are accompanied with the products made of quartz also having the archaic technological and typological features. The issue of precise age of the collections discovered remains to be unsolved, because the materials are found in the surface deposit. Technological and typological parallels with the materials of the Eopleistocene (Early Pleistocene) age found in the Dniester River region, in Taman, and Dagestan, can serve as a chronological indication for the finds. The nearest typological analogies can be partly seen in the pebble forms from Bainky in Transnistria, Medzhybizh in the Buh River region, and especially from Haspra in the Crimea. It can be preliminarily presumed that the territory of the Donets River middle flow area was quite certainly settled by the ancient hominins already in Eopleistocene (Early Pleistocene).

С.Д. Лисенко, Є.І. Шклярєвський, С.М. Разумов, П.К. Макарович

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК КОМАРІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ БІЛЯ с. БУКІВНА

У статті розглядаються результати досліджень чотирьох курганів могильника біля с. Буківна Глузцякого р-ну Івано-Франківської обл., які були проведені в 2010—2013 рр. спільною українсько-польською експедицією. До наукового обігу вводиться особливості поховального обряду, керамічний комплекс, вироби з металу та кремню, висновки між-дисциплінарних досліджень.

Ключові слова: тшиньське культурне коло, комарівська культура, кургани, поховальний обряд, керамічний комплекс, металеві прикраси, кремнева індустрія.

Курганний могильник Буківна є однією з базових пам'яток комарівської культури тшиньського культурного кола (ТКК) (Makarowicz

2010; Лисенко 2011). Він займає належне місце серед таких курганних могильників як Комарів на Галичині, Іванія, Дигиничі, Нетішин, Войцехівка, Кустівці на Волині, Гуляй-Город, Малополовецьке, Текліне в Середньому Подніпров'ї.

© С.Д. ЛИСЕНКО, Є.І. ШКЛЯРЄВСЬКИЙ,
С.М. РАЗУМОВ, П.К. МАКАРОВИЧ, 2015